

“ILLUMINATIONS” ÇEVİRİSİNDEKİ BÜYÜK YANLIŞLAR ÜZERİNE

TAHSİN SARAÇ

Arthur Rimbaud'nun *Les Illuminations* adlı düz şiirleri İlhan Berk tarafından Türkçeye çevirilip Yeditepe Yayınları arasında çıkarıldı. Zaman öldürmek zorunluğunda bulunduğum bir dönemde, bu çevirileri asıllarıyla karşılaştırayım bir dedim. Sonunda, saptadığım yanlış sayısı kitaptan daha büyük bir oyluma vardı. Eleştiriyi bir dergi yazısı oylumuna indirgemek zorunluğu, bunların çoğunu almamak durumunda bıraktı beni. Bu yazıda, küçük ve orta dereceli yanlışlara yer vermedim onun için. Söyleyiş bozukluklarını falan da bir yana bıraktım; karşıt anlamları, öze taban tabana aykırı düşen yanlışları aldım yalnız. Çevirinin us almayacak yanlışlarla dolu olduğunu, Rimbaud'nun demek istedikleriyle çok kez hiç bir ilgisi bulunmadığını, dolayısıyla, Türk okuyucusunu Rimbaud gibi büyük ve soylu bir ozan üzerinde yanılmalara götüreceğini saptadığım için, bunu, somut örneklerle okuyucuların gözü önüne sermek istedim. Rimbaud'ya olan büyük saygımdan yaptım bir de bunu. Sınırı aşanlara gerçek çizgilerini bildirecek, yansız, bilgili, akbeğenili, güven uyandırıcı, ciddi eleştirmenlerin bulunmayışı, yazın yaşamımızda bir başboşluk ve sorumsuzluğun sürüp gitmesine yol açıyor. Bilsin bilmesin herkes dilediği alanda at oynatıyor; keller, yağırklar birbirini ağırlıyor; çingene çalıp kürt oynuyor. Bu arada, İlhan Berk de kalkıp Rimbaud çeviriyor. Nasıl mı? Kitaptan aldığımız örneklerde bir bir göreceksiniz şimdi onu. Sanat vurguncularına karşı bir uyarı, bir ciddiyete çağrı olarak düşünülün bu eleştiri, içinde başka hiç bir art düşünce aranmasın lütfen.

*

APRÈS LE DÉLUCE – TUFANDAN SONRA

□ *Aussitôt que l'idée du Déluge se fut rassise, un lièvre s'arrêta dans les sainfoins et les clochettes mouvantes, et dit sa prière à l'arc-en-ciel à travers la toile de l'araignée : “Tufan düşüncesi durulur durulmaz, Evliya otlarıyla kımıl kımıl çançiçekleri arasında bir tavşan durdu, örümcek ağlarının arasından ebemkuşağına yakardı.”* diye çevirmiş.

Bir kez, buradaki *l'idée*, düşünce demek değildir. Sözcük kök anlamıyla kullanılmıştır. Yunanca *ideîn*: görmek'ten gelen *idée* (idea), *spectre*, *vision*: görüntü anlamındadır burada. Onun için, *l'idée du Déluge* de, “Tufan düşüncesi” değil, “Tufan görüntüsü” diye çevrilmek gerekir.

□ *Un lièvre s'arrêta, ... et dit sa prière à l'arc-en-ciel* : “Bir tavşan durdu, ... ebemkuşağına yakardı.” demiş. Burada gökkuşağını Tevrat'taki anlamıyla kullanmıştır Rimbaud. Tufandan sonra, Tanrı ile yeryüzündeki yaratıkları arasındaki bağlaşmanın (ittifak) simgesidir gökkuşağı. Nitekim Eski Ahit'de Tekvin Bap IX'da şöyle denir: “Ve ahdimi sizinle sabit kılacağım; ve bütün beşer artık tufanın suları ile kesilmiyecektir; ve yeryüzünü helak etmek için artık tufan olmayacaktır. Ve Allah dedi: Benimle sizin ve ebedî devirlerce sizinle beraber olan her canlı mahlûkun arasında yapmakta olduğum ahdin alâmeti şudur: Yayımı (Kavsikuzah-gökkuşağı) buluta koydum, ve benimle yerin arasında bir ahit alâmeti olacaktır.” Onun için gökkuşağına yakarmak söz konusu olamaz burada. Gökkuşağına doğru yönelip yakarısını (Tanrıya) yapmak söz konusu olabilir ancak tavşan için.

□ *A travers la toile de l'araignée* : “Örümcek ağlarının arasından” değil “örümceğin ağı arasından” demektir. Burada, çevirmenin yaptığı gibi bir belirsizlik, bir genelleme değil, tam tersine bir belirlilik, bir kişileştirme (personnification) söz konusudur özellikle. Bütün tümcenin doğru çevirisi şöyle bir şey olacak: Tufan görüntüsü diner dinmez (yatışır yatışmaz), evliyaotlarıyla kımıl kımıl çanççekleri arasında bir tavşan durdu, örümceğin ağı arasından gökkuşağına doğru (karşı) yönelip yakarısını yaptı.

□ *Dans la grande maison de vitres encore ruisselante* : “Camlarından hâlâ su sızan koca ev” diye çevirmiş. Burada *ruisselante* sıfatı tekildir ve eve aittir, camlara değil. *Maison de vitres* ise, *La Maison Blanche* : Beyaz Saray örneğinde olduğu gibi, “sırça saray” demektir. Tümcenin doğrusu, “her yanından hâlâ şarıl şarıl sular akan kocaman sırça saray” olacaktır.

□ *Les églogues* için “kır tanrıçaları” demiş. Oysa *églogues* (f) çoban türküsü, kır, doğa şiiri demektir. *Eglogues de Virgile, de Ronsard* denir örneğin.

□ *Sourds, étang ; -Ecume, roule sur le pont et par dessus les bois ; draps noirs et orgues, -éclairs et tonnerres, -montez et roulez ;* : “Sağırklar, durgun sular, -Köprünün, ormanların üstlerinden akıp gidiyor köpük; -kumaşlar, organlar, -şimşekler, gökgürültüleri, -yükselin, akın” diye çevirmiş. Ve hiç anlamamış tabîî. Çevirmen daha fiille adı ayırt edemiyor, şimdiki zamanla emir kipini birbirinden seçemiyor, ortaokulda kazanılacak bilgiler bunlar oysa. Burada *sourds*, “sağırklar” demek değil, *sourdre* (fıskırmak) fiilinin emir kipidir; fıskır demektir. *Ecume* de öyle. Köpük anlamındaki ad değil, *écumer* (köpürmek) fiilinin emir kipidir. Nerden uydurmuşsa, *draps noirs et orgues* için “kumaşlar, organlar” demiş; “kara çuhalar, organonlar (çalgı)” demektir oysa. Paragrafin doğrusu şöyle olmak gerekir: “Fıskır ey durgun su (gölcük); köprünün, ormanların üstünden köpür, ak git; -kara çuhalar, organonlar, -şimşekler, gökgürültüleri, -kabarın, patlayıp savrulun.”

□ *La sorcière qui allume sa braise dans le pot de terre* : “Saksıda ateş yakan büyücü kadın” demiş. Oysa, *pot de terre*, “çanak”, “toprak kap” demektir. “Saksı” anlamına gelen sözcük ise *pot de fleur*’dür; hem ateş, saksıda değil, toprak kaptaki yakılsa gerek.

ENFANCE – ÇOCUKLUK

□ *Cette idole, yeux et crin jaune, sans parents ni cour, plus noble que la fable, mexicaine et flamande : son domaine, azur et verdure insolents, court sur des plages nommées par des vagues sans vaisseaux de noms férocelement grecs, slaves, celtiques.* : “O KARA gözlü, sarı yeveli, kimi kimsesi olmayan, Meksika ve Felemenk masallarından daha soylu: ülkesi nobran mavilikler, yeşillikler olan, o put, gemisiz dalgaların yunanca, islavca, keltçe yaban adlarla çağrılan sahillerde koşuyor.” demiş çevirmen. Yine hiç anlamamış; çeşitli yanlışları bir yana, özneyi bile bulamamış tümcede. “...o put, ... sahillerde koşuyor” demiş. Oysa buradaki *courir* fiili “koşmak” değil, “uzayıp gitmek” anlamındadır. Sonra, koşan o put değil, uzayıp giden onun yurtluğu (malikânesi)dir.

Cette idole..., *plus noble que la fable, mexicaine et flamande*, tümcesini de hiç anlamamış. “Meksika ve Felemenk masallarından daha soylu” demiş. Oysa bunlar *cette idole*’un *apposition*’larıdır, masalla hiç bir ilgileri yoktur; öyle olsaydı arada virgül olmazdı. Tümcenin doğrusu şudur: Masallardan daha soylu, hem Meksikalı hem Felemenkli o put. Çevirmen bu arada, *sans cour* : saraysız’ı da atlamış. Baştan aşağı yanlış olan paragrafı, doğru biçimiyle veriyoruz: “Kara gözlü, sarı yeveli, saraysız, kimsiz kimsesiz, masallardan daha soylu, hem Meksikalı hem Felemenkli o put: Nobran mavilikler yeşillikler olan yurtluğu (malikânesi), gemisiz dalgaların inadına Yunanca, Slavca, Keltçe adlarla adlandırdığı kumsallar (kıyılar) boyunca uzayıp gitmekte.”

□ *... dans la mousse vert-de-gris* : “yeşil-mavi köpükler içinde,” diye çevirmiş. *Vert-de gris*’yi bilmediğinden uydurmuş; sözlüğe bile bakmaya üşenmiş. *Vert-de-gris(m)*, çevirmenin uydurduğu gibi yeşil-mavi (*gris* de nasıl mavi oluyor o da ayrı sorun) gibi bir renk sıfatı değil, bileşik bir addır; ve “bakır pası”, “bakır çalığı” demektir. Ama Fransızcada birçok adlar renk sıfatı olarak da kullanılabilirler. Rimbaud da burada öyle yapmış; adı, renk sıfatı olarak kullanmıştır. “Bakır pası rengindeki köpükler” ya da, “bakır çalığı köpükler” demesi gerekirdi çevirmenin.

□ *... bijoux debout sur le sol gras des bosquets et des jardinets dégelés* : “o verimli toprakların üstünde dikilmiş duran elmaslar, bahçecikler buzu çözülmüş” diye çevirmiş. Okuyucunun hemen sezebileceği bağırان yanlışlar var burada; çevirmen, devrik tümce yoluna sapıp işi boğuntuya getirmek istemiş; oysa basit bir ad tamlamasını bile çözemediği gözler

önünde. *Le sol gras des bosquets et des jardinets dégelés*, “koruların ve buzu çözülmüş bahçelerin bitek toprağı demektir” ve basit bir ad tamlamasıdır; çevirmen bunu anlamadığı için, “bahçeler buzu çözülmüş” diye ayırmış tümcenin parçalarını. Sonra, *bijou* sözcüğünü “elmas” diye çevirmiş. Oysa elmasın Fransızca karşılığı *diamant*’dır. *Bijou*: 1. Mücevher, cevahir. 2. Güzel, cici çocuk. 3. Cici şey ya da kişi anlamlarına gelir. Kadınlardan, genç analardan daha yukarda söz edildiğine göre, *bijou*’nun güzel çocuklar anlamına geldiği bağlamdan çıkarılabilir; üstelik, *debout*: ayakta sözcüğü de var yardımcı olabilecek. “Toprakların üstünde dikilmiş duran elmaslar” ne demek? Ayakta duran cici çocuklar için böyle bir anlam yakıştırmak, ciddiyetten uzak bir kafa düzeninin ürünü olabilir ancak. Tümce doğru olarak, “koruların ve buzu çözülmüş bahçeciklerin o bitek toprakları üzerinde dikilip duran güzelim çocuklar” diye çevrilebilir. Yine aynı bölümde çeşitli yanlışlar yapmış çevirmen. Örneğin: ... *Grandes soeurs aux regards pleins de pélerinages* için, “bakışları kutsal yolculuklarla dolu kızkardeşler” demiş. Oysa, *pélerinage*: “hac” söz konusu olduğuna göre, *soeur* artık “kızkardeş” değil, “rahibe” anlamındadır burada. “Bakışları hac özlemi dolu rahibeler” gibi bir şey söylemesi gerekirdi.

□ *Sultanes, princesses de démarches et de costumes tyranniques*: “o kurumlu, barbar giysili sultanlar, prensesler” diye çevirmiş. Bir kez, *tyranniques* sıfatı hem davranışlara hem de giyimlere ait. Sonra, “barbar giysi” ne demek? “Giyimleri ve davranışları buyurgan sultanlar, prensesler” demesi gerekirdi doğru olarak.

□ *Personnes doucement malheureuses*: “mutsuz ama tatlı kişiler” diye çevirmiş. Anlamamış tabii. *Doucement* zarftır burada, ve “için için”, “belli olmayacak”, “belli etmeyecek biçimde” anlamına gelir. “İçin için mutsuz kişiler” ya da “mutsuzluğunu pek belli etmeyen kişiler” gibi bir şey söylenmesi gerekirdi.

ENFANCE – ÇOCUKLUK -II-

□ *C’est elle*: “O bu” demiş; oysa, “işte O” demektir.

□ *L’écluse est levée*: “Yükseldi su bendi” diye çevirmiş. “Su bendi (mecazen, engel) kaldırıldı” demesi gerekirdi.

□ *O les calvaires et les moulins du désert, les îles et les meules*: “Ey haçlı tepeler ve çöl değirmenleri, adalar, değirmen taşları” diye çevirmiş. *Meule* sözcüğünün “değirmen taşı” anlamı vardır gerçi, ama sözcük bir de “ot yığını,” “ekin yığını (dokurcun)” anlamına gelir. Adalar söz konusu olduğundan, “ot yığınları”, “ekin yığınları” anlamının geçerli olması gerekir.

ENFANCE – ÇOCUKLUK -IV-

□ *La rumeur des écluses couvre mes pas* : “Su setlerinin uğultusu ayaklarımı örtüyor” demiş çevirmen. Oysa burada *couvrir* fiili, “örtmek” değil, “bastırmak”, *pas* sözcüğü de “ayak” değil, “ayak sesi” anlamlarında kullanılmıştır. Tümce, “su setlerinin uğultusu ayak seslerimi bastırıyor” diye çevrilmek gerekirdi.

□ ... *la jetée partie à la haute mer* : “Engin denizdeki dalgalar” diye çevirmiş. Oysa, *jetée* “dalga” değil, “dalgakıran” demektir.

VIES – YAŞAMALAR -I-

□ *Qu'a-t-on fait du brahmane qui m'expliqua les Proverbes?* “Bana atasözlerini açıklayan o brahmana ne oldu?” diye çevirmiş. *Proverbe*'in büyük harfle yazılmış olması bile uyardırmış çevirmeni. *Proverbe* “atasözü” değil, “Tevrat (Tevrat'ın bir bölümü)” anlamındadır büyük harfle yazıldığı zaman. Burada ise, brahmanların, öğretisini yaymakla görevli buldukları Hindistan'ın kutsal betikleri Veda'lar söz konusudur. Bir genel kültür sorunu bu tabii; bağışlanabilir...

□ *Je me souviens des heures d'argent et de soleil vers les fleuves, la main de la compagne sur mon épaule, et de nos caresses debout dans les plaines poivrées* : “Gümüş saatleri, nehirlere karşı güneşi, dostun omuzumdaki elini, sonra o baharat kokulu ovalarda ayak üstü sevişmelerimizi hatırlıyorum” diye çevirmiş. Yine hiç anlamamış. Bir kez *se souvenir de*'nin iki tümleci var yalnız: “Saatlar” ve “sevişmeler.” Güneşin anımsandığı yok; “güneş”, “gümüş gibi saatlarla” ad tamlaması yapıyor; çevirmen, bu ad tamlamalarını kavramakta nedense sık sık yanılıyor. *Se souvenir de*, güneşi de içine alsaydı, o zaman *de soleil* değil, *du soleil* demek gerekirdi. Sonra, “dostun omuzumdaki elini hatırlıyorum” diyor. Oysa, *la main de la compagne sur mon épaule, complément circonstanciel de manière*'dir, *se souvenir de*: “Hatırlamak” ile hiçbir ilgisi yoktur. Tümcenin doğrusu şöyle bir şey olmak gerekir: “Omuzumda sevgilimin eli, ırmaklara doğru (akıp giden) o gümüşlü, o güneşli saatları, o baharat kokulu ovalardaki ayakta okşamalarımızı (sevişmelerimizi) anımsıyorum (gözlerimin önüne getiriyorum).”

□ *Ma sagesse* için “erdemliğim” demiş. Bir kez, “erdemlik” diye bir sözcük yok Türkçede, “erdemlilik” demek istiyordur her halde. Sonra, *sagesse* “erdemlilik” değil, “bilgelik” demektir.

VIES – YAŞAMALAR -II-

□ *Une campagne aigre* için “cılız bir toprak” demiş. *Aigre* ile *maigre* sözcüklerini karıştırmış olsa gerek. *Maigre*: “cılız” demektir; *aigre* ise, çeşitli

anlamları arasında “sert”, “haşin”, “hırçın” anlamlarına da gelir. Burada da bu anlamdadır.

□ *Ciel sobre* için “tok gök yüzü” demiş. *Sobre*, “tok” değil, “yetingen, “azla yetinen”, mecazen de, “yalın”, “özentsiz” anlamlarına gelir. Tam karşıt bir anlam vermiş çevirmen.

□ ... *où ma forte tête m'empêche de monter au diaposon des camarades* : ... “kalın kafalılığımın arkadaşlar kadar sesimi yükseltmediğim...” diye çevirmiş. *Forté tête*, “kalın kafalılık (aptallık)” değil, “dik kafalılık” demektir. *Faire la forte tête* deyimi, “dik kafalılık etmek” anlamındadır. *Monter au diaposon de* : “uymak”, “ayak uydurmak”, “aynı telden çalmak” demektir; “sesini yükseltmek” anlamını nereden uydurmuş çevirmen?.. “Dik kafalılığım yüzünden arkadaşlara ayak uydurmadığım...” gibi bir şey söylemesi gerekirdi.

PHRASES – TÜMCELER

□ *Ta voix impossible* için “kaygısız sesin” demiş. *Impossible* ile *Impassible* sözcüklerini birbirine karıştırmış. Bilgisizliği bir yana bırakalım, böylesine bir dikkatsizlik ve özensizlikle nasıl Rimbaud çevirmeye kalkışabilir kişi?.. *Impassible* : duygusuz, kaygısız demektir; *impossible* ise, “olanaksız”, “erişilmez” “varılamaz”, ve burada olduğu gibi, “eşsiz” anlamlarına gelir.

□ *Quelles violettes frondaisons vont descendre!* “Hangi yapraklanmış menekşeler düşecek?” diye çevirmiş. Hepten uydurmuş tabii. *Violette(f)* ad olduğu zaman “menekşe” anlamına gelir. Oysa burada, *violet* sıfatının dişisidir (*violet, te*) ve “mor” demektir. *Fronaison* ise 1. Yapraklanma, yaprakların açılması. 2. Yapraklanma süremi (mevsimi) anlamlarına gelir. Tümcenin doğru çevirisi şöyle bir şey olabilir: “Hangi mor yapraklanma süremleri gelecek şimdi artık?”

□ *Les fonds publics* için “kamu yatırımları” demiş; “kamu harcamaları”, “kamu paraları” demektir oysa.

□ *Il sonne une cloche de feu rose* için “Bir ateş gülü çanı çalıyor” demiş. Burada da *rose* sözcüğünde yanılmış. *Rose(f)* ad olduğu zaman “gül”, sıfat olduğu zaman ise “pembe” anlamına gelir. Çevirmen daha adla sıfatı birbirinden ayırt edecek durumda değil. En ilksel dilbilgisi kavramı olan kişi, *rose* sözcüğünün burada sıfat olduğunu bilir; bu bilgiler ortaokullarda öğrenilir. Tümcenin doğru çevirisi şöyle olmak gerekir: “Pembe ateşten bir çan çalıyor.” Burada, Fransa’daki 14 temmuz bayramlarında atılan şenlik fişeklerine bir anıştırma var.

DÉMOCRATIE – DEMOKRASİ

□ *Exploitations industrielles ou militaires* için “sanayi ve ordu sömürücüleri” demiş. Oysa *exploitation* “sömürü”, “sömürücülük” demektir; sömürücünün karşılığı ise *exploiteur, euse*’dür. “Sanayiye ya da ordulara dayalı sömürücülük”, gibi bir şey söylemesi gerekirdi.

□ *Conscrits du bon vouloir* için “iyi isteğin gönüllü erleri” diye bir karşılık uydurmuş; oysa, “gönüllüler birliği”, “gönüllü birlikleri” demektir. Bura da Rimbaud, Hollandalıların Java seferi için topladıkları gönüllü piyade birliklerine anıştırmada bulunmaktadır. Daha yukarda geçen “baharat ve yağmur ülkesi” (Java) anlatımı da bunu destekler niteliktedir. Rimbaud’nun kendisinin de bu gönüllüler birliğinden birine katıldığı, sonra firar edip Fransa’ya döndüğü bilinmektedir. Çevirmenin “iyi isteğin gönüllü erleri” diye yakıştırdığı şeyin öyküsü bu işte. Bütünü bilmeyince ya da kavrayamayınca, parçada böyle tökezler işte kişi.

□ *C’est la vraie marche* : “Gerçek yürüyüş budur” demiş. İlk bakışta doğru gibi görünüyor. Oysa bunun arkasında da yatan başka bir şey var. *C’est la vraie marche, c’est la marche militaire* : askerî yürüyüştür bu, anlamındadır. Nitekim, ardından gelen tümce de bunu doğrulamaktadır. *Marche* sözcüğünü yinelenmek için, askerî bir deyim olan “*en avant, marche* : ileri marş” yerine “*en avant, route* : haydi yola, ileri!” demektedir ozan. “Bir metin, görülen sözcüklerden çok, görülmeyen sözcüklerle yazılır” der Valéry. Çeviri için de bu böyledir. Sözcüklerin arkasında yatan anıştırmaları, gerçek anlamı sezmeden bir parçayı çevirmeye kalkıştı mı, bizim çevirmenin durumuna düşer işte kişi.

(Sonu gelecek sayıda)

EDEBİYAT ANILARI ÖZEL SAYISI

□

DİVÂNÜ LÜGAT - İT - TÜRK ÖZEL SAYISI

Yakında